

Dr hab. Joanna Sondel-Cedarmas, prof. UJ
Instytut Studiów Europejskich
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego/
Dipartimento di Storia, Antropologia, Religione, Arte, Spettacolo (SARAS)
La Sapienza Università di Roma

Kraków, 10.09.2023 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani magister Marty Bainki

pt. „Protection of individual and collective identities. Ethnopolitics in Bulgaria, France, Greece, Poland and Spain- a comparative approach.

Katowice 2023, s. 281.

Przygotowanej pod kierunkiem naukowym

Dr hab. Małgorzaty Myśliwiec, prof. UŚ

i

dr Anny Muś

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Śląski w Katowicach

1. Wymogi formalno-prawne

Recenzja rozprawy doktorskiej została sporządzona w oparciu o postanowienia art. 187 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2022 r. poz. 574, ze zm.). W szczególności uwzględnia wymogi ww. ustawy określające, że rozprawa doktorska powinna prezentować „ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”, a jej przedmiot ma stanowić „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne”.

2. Wybór tematu pracy

Przedmiotem rozprawy Pani mgr Bainki **pt. *Protection of individual and collective identities. Ethnopolitics in Bulgaria, France, Greece, Poland and Spain- a comparative approach*** jest analiza porównawcza ochrony tożsamości jednostkowych i zbiorowych w etnopolityce wybranych pięciu państw europejskich. Celem jaki postawiła sobie Autorka jest przedstawienie systemowej ochrony prawnej mniejszości narodowych i etnicznych we

Francji, Grecji, Hiszpanii, Polsce i Bułgarii na tle prawa Unii Europejskiej.

Wybór tematu rozprawy należy uznać za uzasadniony, wartościowy poznawczo i świadczący o dobrej intuicji badawczej Autorki. Praca wpisuje się w niezwykle popularne obecnie badania nad etnicznością, narodem, mniejszościami narodowymi i etnonacjonalizmem. Nie ulega wątpliwości, że Doktorantka podjęła się bardzo ambitnego zadania, przede wszystkim ze względu na szeroki przekrój państw poddanych analizie. Jak podkreśliła jednak we Wstępie (s.20), wybór nie został dokonany przypadkowo. Pani mgr Bainka zdecydowała się wziąć pod uwagę państwa członkowskie, które przystąpiły do WE/UE w różnych momentach jej rozwoju, począwszy od jednego z państw założycielskich Wspólnoty (Francja), poprzez państwa, które dołączyły do WE w latach 80-tych (Grecja, Hiszpania), po państwa Europy Środkowo-Wschodniej, których akcesja do UE nastąpiła już w nowym stuleciu (Polska- w 2004 r. i Bułgaria- w 2007 r.). O wyborze wspomnianych wyżej państw zadecydowały także inne czynniki, które wpłynęły na specyficzną sytuację mniejszości narodowych i etnicznych, a mianowicie post-kolonialna historia Francji, stan permanentnego konfliktu z Turcją w przypadku Grecji, ponad 40-letni okres dyktatury autorytarnej generała Francisco Franco w Hiszpanii, homogeniczny charakter społeczeństwa polskiego, związany z polityką komunistycznych władz w latach 1945-1989 oraz czystki narodowościowe w Bułgarii w okresie komunizmu.

Zasadniczo praca koncentruje się na relacji pomiędzy procesem europeizacji a sytuacją mniejszości narodowych i etnicznych w wybranych państwach członkowskich. Główną tezę badawczą, postawioną przez Autorkę we Wstępie jest, że formalna przynależność do UE wymusza na państwach członkowskich implementację rozwiązań prawnych chroniących mniejszości narodowe i etniczne, a w szczególności ich prawo do samoidentyfikacji. Jak podkreśliła bowiem Pani Bainka: *„There are various ways to treat/protect minorities in European states. Not all states consider the protection of minority rights as their duty and interest. International solutions influence minority protection in various ways depending on the state, its attitude toward minority and other factors like conflicts and the moment of joining EU structure”* (s.22).

Przyjęte w pracy ramy czasowe obejmują lata 1945 - 2021. Podczas gdy data początkowa nie budzi wątpliwości, rok 2021 - który, jak zaznaczyła Autorka, odpowiada dacie ostatniego przeprowadzonego w Polsce spisu powszechnego ludności- jest dość umowny. Biorąc jednak pod uwagę tematykę pracy można uznać, że data końcowa ma swoje uzasadnienie dla przeprowadzonej analizy badawczej.

3. Metody badawcze

Ze względu na specyfikę problematyki badawczej Pani Bainka była zmuszona połączyć metody stosowane w naukach społecznych oraz prawnych. Obok analizy teoretycznej oraz analizy obowiązujących aktów prawnych, dotyczących mniejszości narodowych i przyjętych zarówno na poziomie krajowym i regionalnym, jak i międzynarodowym, Doktorantka zastosowała także metodę porównawczą, łącząc analizę jakościową i ilościową. Dodatkowo w *Trzecim rozdziale (Case studies)* posłużyła się nową metodą badawczą QCA (Qualitative Comparative Analysis), szczególnie popularną obecnie w badaniach socjologicznych i politologicznych. Dzięki zastosowaniu tej właśnie metody Pani Bainka mogła przeprowadzić wielowymiarową analizę systemów ochrony praw mniejszości we Francji, Grecji, Hiszpanii, Polsce i Bułgarii na tle specyficznej sytuacji historycznej i politycznej wymienionych wyżej państw. Biorąc pod uwagę zaprezentowane w rozprawie wyniki badań, osiągnięte przy wykorzystaniu wspomnianego wyżej zestawu metod, należy stwierdzić, że Autorka wykazała umiejętność prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Interdyscyplinarne podejście badawcze stanowi z reguły niełatwe wyzwanie, przede wszystkim dla młodych uczonych. W mojej opinii Pani Bainka wywiązała się z niego bardzo dobrze.

4. Konstrukcja pracy i jej ocena merytoryczna

Dysertacja składa się ze spisu treści, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Dodatkowo Pani Bainka zamieściła zestawienie używanych w pracy skrótów oraz opis 5 tablic. Łącznie praca liczy 281 stron i została napisana w języku angielskim.

We *Wstępie* Autorka zwięźle przedstawiła podstawowy cel i założenia rozprawy, uzasadniła podjęcie tematu, oraz sformułowała najważniejsze pytania badawcze i hipotezy. Przedstawiła także metodologiczny kontekst prowadzonych w pracy rozważań.

Pierwszy rozdział pt. *Protection of Individual and Collective Identities* ma charakter wstępu teoretycznego wprowadzającego czytelnika do problematyki pracy. Pani Bainka słusznie rozpoczęła swoje wywody od próby zdefiniowania idei tożsamości narodowej, zwracając uwagę na wielodyscyplinarny charakter tego problemu badawczego, w szczególności starając się odpowiedzieć na pytanie jak koncepcja ta jest definiowana w naukach prawnych, psychologii, socjologii i naukach politycznych. Następnie przeszła do definicji innych kluczowych pojęć występujących w rozprawie, jak mniejszość, naród, narodowość, lud, nacjonalizm etniczny i nacjonalizm polityczny, a także tożsamość regionalna, etnopolityka, etc. W tej części pracy nasunęło mi się kilka uwag. W podrozdziale (1.3.2) pt. *Ethnic*

Minority (s. 58) Autorka słusznie odwołała się do badań jednego z klasycznych badaczy problematyki narodu i nacjonalizmu Ernsta Renana, zwracając uwagę na dokonane przez niego rozróżnienie pomiędzy nacjonalizmem etnicznym i obywatelskim (s. 59). Ze względu na tematykę badawczą pracy wydaje mi się, że kwestia ta powinna zostać nieco rozbudowana. Jak wiadomo, Renan - w swojej definicji narodu i narodowości - był zwolennikiem koncepcji narodu pojmowanego jako wspólnota polityczna (idea „codziennego plebiscytu”), opartej na woluntaryzmie i koncepcji woli powszechnej Jean Jacques Rousseau. Jak słusznie zauważył Andrew Heywood (*Politologia*, PWN, Warszawa 2011), taka polityczna koncepcja narodu jest typowa dla Francji, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, natomiast w Niemczech i krajach Europy Środkowo-Wschodniej zdaje się znacznie bardziej dominować koncepcja etniczno-kulturowa narodu, opracowana przez niemieckiego filozofa Johanna Gottfrieda Herdera. To właśnie Herder za istotne przyczyny powstania narodu przyjmował język, religię, zwyczaje, tradycje, historię i terytorium, czyli głównie czynniki kulturowe, które w skrajnych sytuacjach pozwalają na przetrwanie narodu nawet bez własnego państwa. Warto byłoby tutaj odwołać się do badań nad kwestią etniczności w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej Zdzisława Macha (m.in. Z. Mach, *Constructing identities in a post-communist society: ethnic, national, and European* [in:] D. Bryceson, J. Okely, J. Webber (eds.), *Identity and Networks*, Berghahn, Oxford 2007, p. 54–72.).

W rozdziale drugim pt. *Legal Framework for Protection of Cultural Differences in the European Union* Pani Bainka skoncentrowała się na kwestii ochrony systemowej mniejszości w prawie Unii Europejskiej. Rozdział ten składa się z dwóch części. W pierwszej Autorka przedstawiła ewolucję ram prawnych w kwestii ochrony różnic kulturowych na poziomie międzynarodowym poczynając od okresu poprzedzającego II wojnę światową, poprzez okres powojenny, rok 1990 - upadek ZSRR i wojna w byłej Jugosławii, aż po czasy współczesne, zwracając uwagę na fakt, że ochrona prawna mniejszości jest realizowana w państwach członkowskich na czterech poziomach: 1) lokalnym, 2) regionalnym, 3) państwowym i 4) międzynarodowym. W drugiej części rozdziału Autorka przeanalizowała kwestię ochrony mniejszości narodowych i etnicznych na poziomie wspólnotowym. W mojej opinii szczególnie interesujący jest podrozdział 2.3.7 pt. *Political Organisations and Parties*, poświęcony partiom regionalnym, reprezentującym interesy polityczne mniejszości narodowych i etnicznych, działającym zarówno w państwach członkowskich, jak i na poziomie europejskim (European Free Alliance). Szkoda, że Autorka nie poświęciła więcej uwagi specyfice najważniejszych partii regionalnych w wybranych państwach europejskich, ograniczając się jedynie do ogólnej charakterystyki Republikańskiej Lewicy Katalonii,

choć oczywiście analiza programowa partii regionalnych nie jest to tematem recenzowanej rozprawy.

Trzeci i ostatni rozdział pt. *Study Cases* stanowi analizę systemów ochrony prawnej mniejszości w wybranych państwach europejskich. Analizując przypadek Francji, państwa wysoko scentralizowanego, które przeszło jednak proces decentralizacji, przyznając szerokie uprawnienia regionom, Autorka słusznie zwróciła uwagę na kulturalną i językową politykę regionów, mającą na celu promocję i ochronę języków oraz kultur regionalnych (jak na przykład prawo o promocji języka i kultury korsykańskiej z 2018 r.) Przypadek Francji zdaje się potwierdzać tezę sformułowaną przez Doktorantkę we wstępie, iż w „starych” państwach członkowskich utrzymuje się tendencja do unikania implementacji regulacji unijnych w kwestii ochrony mniejszości narodowych. Prawa mniejszości narodowych są zagwarantowane w Konstytucji V Republiki z 1958 r. (zgodnie z zasadą *égalité*), Francja natomiast nie podpisała dotąd Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych.

Odmienne wygląda przypadek Grecji, gdzie na sytuację mniejszości narodowych wpływa konflikt z sąsiednim państwem, tj. Turcją. W szczególności konflikt ten przekłada się na sytuację mniejszości tureckiej w zachodniej Tracji, której prawa są systematycznie ograniczane przez władze greckie. Znajduje to między innymi wyraz w określaniu wspomnianej mniejszości jako „Greków-Muzułmanów”, przy zagwarantowaniu im jedynie prawa jako mniejszości religijnej, zgodnie z art. 4 Konstytucji Republiki Grecji z 1975 r. Jak słusznie podkreśliła Autorka, mniejszość turecka w zachodniej Tracji jest przykładem mniejszości, która musi walczyć o utrzymanie własnej tożsamości narodowej.

Hiszpania, składająca się z 17 wspólnot autonomicznych i 2 miast autonomicznych (Ceuta i Melilla), jest natomiast przykładem państwa zdecentralizowanego, gdzie wpływ na sytuację mniejszości miała długa, prawie 40-letnia dyktatura generała Francisco Franco. Hiszpania, która przeszła transformację polityczną dopiero po śmierci *Caudillo* w 1975 r. i dołączyła do WE (wraz z Portugalią) w 1986 r., jest ciągle postrzegana jako stosunkowo młoda demokracja. Autorka, kreśląc rys historyczny ilustrujący specyfikę sytuacji mniejszości, słusznie zwróciła uwagę na kwestię niewykształcenia się zjednoczonej narodowej tożsamości w XIX w., ukształtowania się (etno)nacjonalizmów w Katalonii i Kraju Basków, politykę centralistyczną generała Franco, i problem silnie zakorzenionych ruchów separatystycznych, o czym świadczyć może choćby referendum w Katalonii z 2015 r. czy tak zwany „problem baskijski”, kiedy politycy PNV nie zaaprobowali tekstu konstytucji demokratycznej z 1978 r. i nie wzięli udziału w referendum konstytucyjnym. Choć przez cały okres dyktatury Franco mniejszości narodowe były represjonowane, a język kastylijski był jedynym oficjalnym

językiem w Hiszpanii, zgodnie z Konstytucją z 1978 r. mniejszości narodowe są chronione prawnie zarówno na poziomie narodowym, regionalnym (język baskijski *euskara* i kataloński są oficjalnymi językami w Kraju Basków i Katalonii), jak i lokalnym.

Polska jest jednym z najbardziej homogenicznych pod względem etnicznym państw europejskich (zaledwie 0.75% społeczeństwa zaliczanie jest do grup mniejszościowych), pomimo wielowiekowej tradycji wielokulturowości, którą przerwał dopiero wybuch II wojny światowej i okres komunizmu. Na objęcie ochroną prawną mniejszości narodowych i etnicznych wpłynęła dopiero stosunkowo późno (gdyż dopiero w 1997 r.) opracowana Konstytucja RP i zapoczątkowany w latach 90-tych proces akcesji do UE. Jak słusznie zauważyła Autorka, ochrona praw mniejszości zapisana w Konstytucji jest typowa dla nowych państw członkowskich z Europy Środkowo-Wschodniej. Dodatkowo Polska musiała dostosować się do kryteriów kopenhaskich, również w kwestii ochrony praw mniejszości. W omawianym zakresie Polskę wyróżnia też dyferencjacja pomiędzy mniejszościami narodowymi i etnicznymi wprowadzone w Ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

W ostatnim państwie europejskim poddanym analizie, a mianowicie Bułgarii, zgodnie ze spisem ludności z 2011 r. około 10,5% populacji należy do mniejszości etnicznych i narodowych (w tym 9% Turków). Etniczna struktura Bułgarii została ukształtowana przez politykę czystek ludności przeprowadzonych na początku XX w. oraz w okresie komunistycznym w latach 60-tych i 80-tych, kiedy komunistyczne władze zmusiły około 300 000 Turków do przymusowej emigracji. W przeciwieństwie do Polski, w przypadku Bułgarii można mówić o dyskryminacji praw mniejszości jeśli chodzi o używanie języków regionalnych (zgodnie z Konstytucją z 1991 r. bułgarski jest jedynym językiem oficjalnym) oraz tworzenia partii politycznych o charakterze etnicznym, rasowym lub religijnym.

W ostatniej części (*Conclusions*) Autorka przedstawiła wnioski z przeprowadzonych badań w rozdziałach I-III i odniosła się do tezy badawczej sformułowanej we *Wstępie*.

Forma pracy i dobór literatury

Struktura pracy jest przemyślana i klarowna; pozwoliła na realizację złożonej strategii badawczej. Do strony językowej również nie mam większych uwag, tym bardziej, że Doktorantka, wybierając język angielski, podniosła sobie zdecydowanie poprzeczkę trudności. Dokonany przegląd znanej literatury jest dość obszerny i stanowi podstawę do sformułowania pytań badawczych oraz hipotez. Chciałam zwrócić jednak uwagę na pewne braki w tym zakresie. W szczególności analizując kwestię tożsamości narodowej i etnicznej,

oprócz wspomnianych już opracowań Zdzisława Macha, warto byłoby uwzględnić „klasyczne” pozycje na temat problematyki narodu i nacjonalizmu, które są dostępne również w języku polskim, jak: E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Difin, Warszawa 2009; B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważanie o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Znak, Kraków 1997. E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona*, WUJ, Kraków 2008; J. Orzechowska-Waślawska, *Baskowie. Powstawanie współczesnego narodu*, WUJ, Kraków 2014, oraz M. Guibernau, *The Identity of Nations*, Polity, Cambridge 2007; T. Hylland Eriksen, Vered Amit, Jon P. Mitchell, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London 2002. W mojej opinii uzupełnienie rozprawy o wymienione studia mogłoby ją zdecydowanie wzbogacić.

5. Konkluzje

Sumując niniejsze wywody czuję się w obowiązku podkreślić, że pomijając drobne usterki i braki, na które zwróciłam uwagę w niniejszej recenzji, rozprawa Pani mgr Marty Bainki stanowi opracowanie dojrzałe, świadczące o dobrze ukształtowanym warsztacie badawczym. Doktorantka podjęła się trudnego wyzwania naukowego, wymagającego podejścia interdyscyplinarnego z pogranicza nauk o polityce, socjologii i prawa. Niewątpliwie praca stanowi nowatorskie osiągnięcie badawcze i wpisuje się w słabo zbadane dotąd naukowo obszary, wypełniając tym samym istotną lukę w literaturze przedmiotu.

Potwierdzam, iż recenzowana rozprawa spełnia wymogi ustawowe stawiane pracy doktorskiej zgodnie z art. 187 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i wnoszę tym samym o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Joanna Kobił - Cedrus